

ARCHEOLOGISCHE INTERVENTIE IN DE TRAPSTRAAT IN BRUSSEL

Britt Claes

Archéologie à Bruxelles
Archeologie in Brussel

006

Leden van het begeleidingscomite: Ann Degraeve (GOB-DML), Alexandra De Poorter (KMKG)
Britt Claes (KMKG)

Gemeente: Brussel

Adres: Trapstraat 34

Perceel: 21004_1_A_5_1363^d

Nr. dossier: BR088-01

Aard van de overheidsopdracht: Onderhandelingsprocedure zonder bekendmaking

Aanbestedende overheid: Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Beheer en plaats documentatie: Directie Monumenten en Landschappen - Vooruitgangstraat
80 - 1035 Brussel

Dienstverlener: Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis

Verantwoordelijke uitgever: Arlette Verkruyssen - Brussel Stedelijke Ontwikkeling -
Vooruitgangstraat 80 - 1035 Brussel

Wettelijk depot: D/2014/6860/010

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Inhoud

Inleiding	04
Situering en beschrijving van de site	04
Het archeologisch onderzoek: de methodologie	05
Korte historische nota	06
De archeologische bevindingen	08
De eerste sporen (kuil US 18)	08
Een laatmiddeleeuwse kelder (kelder 1)	09
Latere aanpassingen (16e-18e eeuw)	11
19e en 20e eeuw	12
Besluit	14
Fase I (14e-15e eeuw)	14
Fase II (16e-18e eeuw)	17
Fase III (19e-20e eeuw)	18
Aanbevelingen	19
Résumé / Samenvatting	20
Bijlage	22

Inleiding

1 Trapstraat nr. 34 (foto: P. Gautier).
© GOB-DML

De Trapstraat is gelegen binnen de Brusselse Vijfhoek, binnen het traject van de voormalige 13e-eeuwse stadsomwalling. Het archeologisch onderzoek vond plaats ter hoogte van nr. 34 (kadas-ter: sectie A, 4e blad, nr. 1363^b), het laatste huis in de straat tot het werd afgebroken in november 2009. Het perceel nr. 34 maakt samen met de parking ten noordwesten ervan deel uit van een nieuwbouwproject dat voorziet in de aanleg van een ondergrondse parkeergarage en een kan-toorgebouw. De overige huizen van de straat werden enkele decennia eerder met de grond gelijk gemaakt voor de oprichting van kantoorgebouwen.

Situering en beschrijving van de site

Tijdens de afbraak van nr. 34 werden belangrijke restanten van een laatmiddeleeuwse kelder herontdekt. Het gaat om fragmenten van kalkzandstenen muren, zuilen en bogen die eerder, in 1960, al aan het licht kwamen tijdens afbraakwerken in de straat¹. Bij de beschrijving van het geheel in de 'Atlas van de Archeologische ondergrond van het Gewest Brussel' wordt een tweede kelder vermeld onder de parking net naast de woning (perceel nr. 1363^d). Hoewel hiervan tijdens het archeologisch onderzoek geen structuren werden teruggevonden, gaat het mogelijk om restanten van het huis dat op de primitieve kadasterkaarten wordt weergegeven naast nr. 34.

Tijdens het archeologische onderzoek kwamen op het perceel twee achter elkaar liggende kelders aan het licht op een oppervlakte van ongeveer 77 m². Van de constructies bleken grote delen reeds afgebroken te zijn. Zo verdween het tongewelf van kelder 2 en bleef er van de noordwestelijke keldermuren bijna niets overeind. Kelders 1 en 2, die met elkaar in verbinding staan, vertonen verschillende verbouwingsfasen waarbij het perceel meermaals werd aangepast en heringedeeld. Beide kelders verschillen grondig van elkaar zowel in grondplan als in gebruikte materialen. Het noordoostelijke gedeelte van kelder 1 bleef gespaard van de afbraakwerken, waardoor het mogelijk was tijdens het onderzoek een goed beeld te verkrijgen van de oorspronkelijke configuratie en het uitzicht van de overwelfde laatmiddeleeuwse constructie.

1: Y. CABUY & S. DEMETER, *Brussel Vijfhoek. Archeologische ontdekkingen*, (Atlas van de Archeologische ondergrond van het Gewest Brussel, 10.2), Brussel, 1997, p. 181.

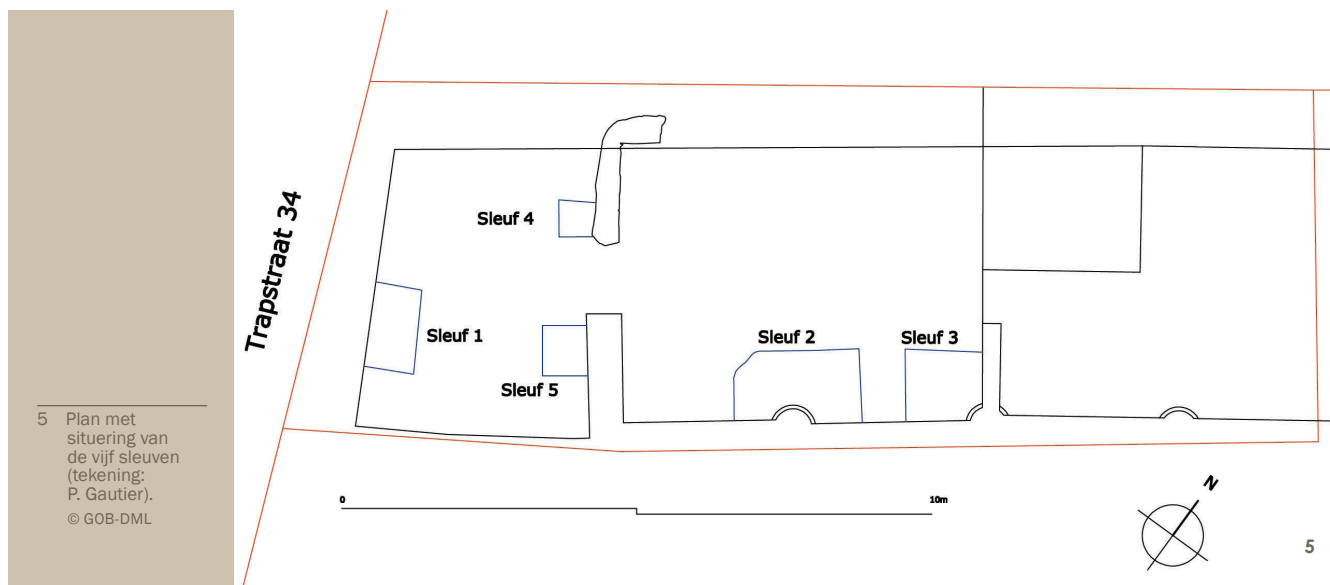
Het archeologisch onderzoek: de methodologie

De korte archeologische interventie had als eerste doelstelling het zoveel mogelijk van de nog bestaande structuren te registreren, te fotograferen en in te tekenen. Hierbij waren we van bij het begin van het onderzoek gehinderd door het onstabiele karakter van het nog overwelfde gedeelte van kelder 1 waardoor dit gedeelte slechts oppervlakkig bestudeerd werd.

Het onderzoek werd uitgevoerd in maart 2010 met een team van één archeoloog en twee arbeiders. De eigenaar stelde tijdens het onderzoek een werkplaats ter beschikking in het aanpalende kantoorgebouw en voorzag in het verwijderen van het gros van het bouwpuin. Naast de registratie van de rechtopstaande structuren werden op het perceel bijkomend enkele kleinere sleuven uitgezet.

Tijdens het onderzoek werden de aangetroffen structuren en ophogingslagen zo zorgvuldig mogelijk gedocumenteerd. Elke laag, muur en ophogingspakket kreeg een afzonderlijk US-nummer, verwijzend naar de stratigrafische eenheden. In de tekst staan de nummers tussen haakjes in het vet, op de plannen en profielen in witte vierkantjes. Alle vermelde niveaus hebben een absolute waarde en staan schuin tussen haakjes. Ze werden gemeten ten opzichte van het altimetrisch punt aan de Anneessenstoren (Bil_18) op een hoogte van 39,12 m. Om het nemen van niveaus tijdens de opgraving te vergemakkelijken werden twee werknulpunten uitgezet op het terrein. Het eerste bevond zich op een metalen bout aan de hekkens aan de straatkant (op 35,51 m); het tweede werd uitgezet ter hoogte van vloer (1) (op 33,44 m).

5 Plan met situering van de vijf sleuven (tekening: P. Gautier). © GOB-DML

Korte historische nota

De Trapstraat is een as die de voormalige Steenpoort, een van de zeven poorten op het traject van de eerste stadsomwalling, met het Oud Korenhuis verbond. De straat wordt voor het eerst vermeld in de 15e eeuw (eerst als 'Drapstrate' en nadien als 'Trapstrate') en maakte deel uit van een belangrijk netwerk waarlangs verschillende wijken zoals de Zavel, Onze-Lieve-Vrouw-ter-Kapelle en de Grote Markt te bereiken waren. Voornamelijk vanaf de 19e eeuw vestigden er zich verschillende handelspanden. Door de aanleg van de Noord-Zuid spoorwegverbinding in de eerste helft van de 20e eeuw werd de straat gevoelig ingekort².

Het is tijdens deze werken dat verschillende ondergrondse overblijfselen (kelders, overwelfde ruimten) van stenen huizen werden blootgelegd³. Ze maakten onder andere deel uit van het refugiehuis van de abdij van Vorst, dat wordt weergegeven op het plan van G. BRAUN en F. HOGENBERG uit 1572. Het gaat om het gebouw met leien dak midden in het bouwblok, niet ver gelegen van de Trapstraat.

De eerste aankopen van de abdij van Vorst in de Steenpoortwijk gaan terug tot de tweede helft van de 14e eeuw. In de eeuwen die volgden, werden meerdere nabijgelegen eigendommen verworven. In 1632 verhuist het refugiehuis naar de Hoogstraat en werden de eigendommen geleidelijk aan terug van de hand gedaan. Het is weinig waarschijnlijk dat de laatmiddeleeuwse kelder van het huis nr. 34 deel uitmaakte van het refugiehuis. Toch merken we grote gelijkenissen in typologie tussen de aangetroffen constructies.

Het is wachten op de plannen uit het einde van de 18e en het eerste kwart van de 19e eeuw om een eerste beeld te verkrijgen van het perceel nr. 34. Zo merken we op het plan van L. d'ARCHAMBAULT uit 1774 dat de woning met kelder op dat ogenblik deel uitmaakt van een complex dat minstens dubbel zo groot is in omvang. In het midden bevindt zich een open ruimte. De grond ten noordoosten ervan lijkt ook nog tot hetzelfde eigendom te behoren. Deze situatie komt min of meer overeen met de bevindingen tijdens het onderzoek. De aangetroffen kelder maakte immers deel uit van een groter geheel. Van deze constructie zijn vandaag, op de woning met restanten van de laatmiddeleeuwse kelder na, de meeste structuren verdwenen.

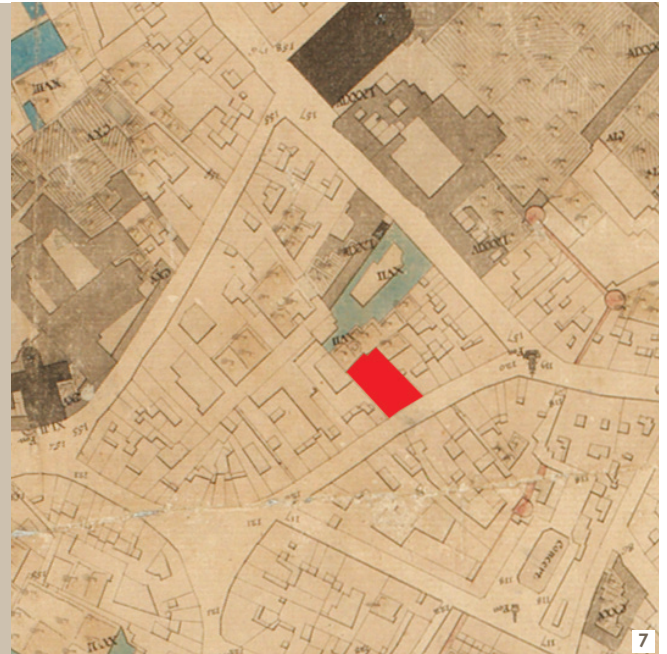
Rond of net na de eeuwwisseling worden de percelen opgedeeld. Zo zien we op het plan van J.B. BASTENDORFF uit 1836 twee afzonderlijke huizen op de plaats van het vorige perceel. De grond ten noordoosten ervan wordt apart weergegeven. Qua oppervlakte zal deze indeling nagenoeg niet meer wijzigen tot in de 20e eeuw. De twee percelen zijn ongeveer even groot en omvatten een achterliggende koer.

2: *Le patrimoine monumental de la Belgique*. Bruxelles, t. 1B, Bruxelles, 1993, p. 28. CABUY & e.a., 1993, p. 78.

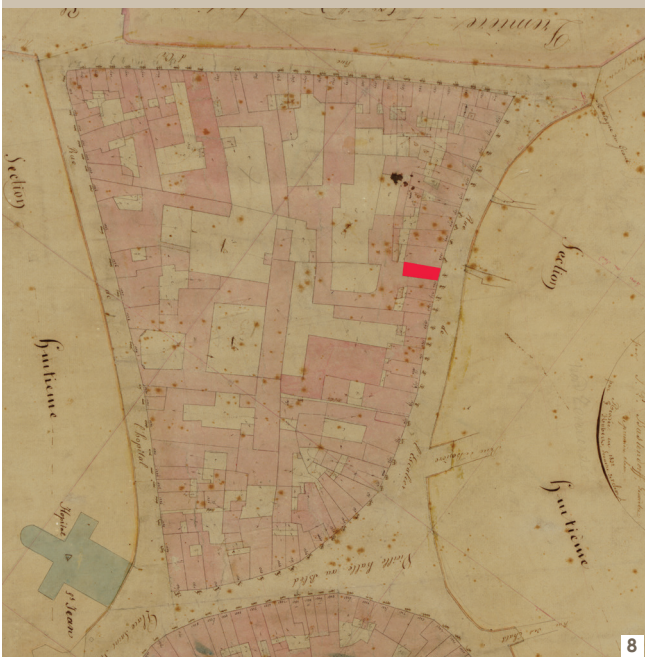
3: Y. CABUY & S. DEMETER, *Brussel Vijfhoek. Archeologische ontdekkingen*, (Atlas van de Archeologische ondergrond van het Gewest Brussel, 10.2), Brussel, 1997, p. 181-183.

6

7

8

6. Uittreksel uit de kaart van G. BRAUN en F. HOGENBERG (1572).

© ASB

7. Uittreksel uit de kaart van L. d'ARCHAMBAULT (1774).

© ASB

8. Uittreksel uit de kaart van J.B. BASTENDORFF (1836).

© ASB

De archeologische bevindingen

9 Kuil (18) onderaan muur (17) (foto: B. Claes).
© GOB-DML

10. De wandscherf (63-1) in grijs aardewerk en de tegel (61-1) in rood aardewerk (foto: B. Claes).
© GOB-DML

De eerste sporen (kuil 18)

Op verschillende plaatsen op het perceel werden tertiaire zand- en leemgronden bereikt die respectievelijk teruggaan tot het Brusseliaan en het leperiaan (op een hoogte van 32,35 m tot 32,84 m). De onverstoorde lagen bevinden zich tot 3 m onder het huidige looppniveau. Ze worden onmiddellijk doorsneden door de funderingen van de laatmiddeleeuwse kelder (kelder 1)

(zie verder). Een kuil (18), wellicht bestemd voor de ontginning van leem, kwam aan het licht in sleuf 1, onder een nog bewaard fragment van de zuidwestelijke keldermuur (17). Van het archeologische spoor (18) konden maar enkele centimeters onderzocht worden. De structuur loopt verder door naar het zuidwesten, onder de Trapstraat.

De opvulling is zeer heterogeen en vertoont een duidelijke stratigrafie. Het gaat om een opeenhoping van aangevoerde lagen⁴ die zanderig zijn en hier en daar wat houtskool bevatten.

De sedimenten zijn afkomstig uit de omringende omgeving. Tussen de lagen bevinden zich enkele dunne zwarte, humeuze laagjes die erop wijzen dat de opvulling van de kuil in opeenvolgende etappes gebeurde. De kuil zelf heeft vermoedelijk niet lang open gelegen.

In de zanderige opvullingslagen werden een wandscherf in grijs aardewerk (63-1) en een fragment van een tegel in rood aardewerk (61-1) ontdekt. De tegel (dikte: 2 cm) is hard gebakken waardoor de scherf licht gebarsten is. De bovenzijde is bedekt met strooiglaazuur met een oranje kleur. De buitenzijde vertoont sporen van verbranding. Op basis van het weinige archeologische materiaal is een precieze datering voor de opvulling van de kuil moeilijk naar voren te schuiven. Mogelijk gaat het om materiaal dat er in de loop van de 14e of de 15e eeuw in is terecht gekomen.

4: De stratigrafische eenheden in kuil (18): US 59, US 60, US 61, US 62 en US 63.

Een laatmiddeleeuwse kelder (kelder 1)

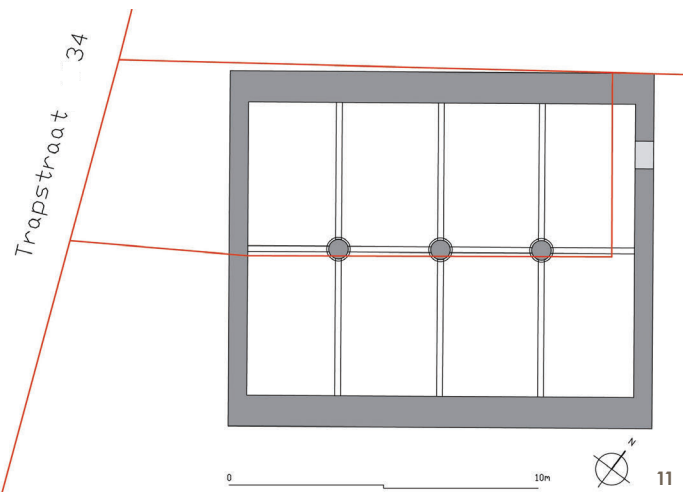
Kelder 1 neemt het noordoostelijke deel van perceel nr. 34 in beslag. Oorspronkelijk maakte de constructie deel uit van een groter geheel, met een identieke uitbreiding naar het zuidoosten. Drie zuilen verdeelden de kelder oorspronkelijk in twee beuken en vier traveeën. Perceel nr. 34 omhelst de noordwestelijke beuk. De tweede beuk, die zich op het aanpalende perceel bevindt, werd wellicht afgebroken bij de aanleg van het grote kantoorgebouw dat uitsteekt op de Keizerslaan. Dat de kelder oorspronkelijk twee beuken had, wordt naast de aanwezigheid van de drie verzegelde zuilen ook aangegeven door het doorlopen van het originele loopniveau onder de scheidingsmuren (zie verder).

De inplanting van kelder 1 toont aan dat de rooilijn van de Trapstraat grondig wijzigde doorheen de eeuwen. De constructie ligt immers een viertal meter ten noordoosten van de huidige straat en kent duidelijk een andere oriëntering.

Het onderzoek wees uit dat een toegang tot de laatmiddeleeuwse kelder aanwezig is in de noordoostelijke wand (56). Het gaat om een dichtgemetselde deur-opening (73) met kalkzandstenen ontlastingsboog die zich onder de nog overwelfde ruimte bevindt. Dat er op deze plaats een doorgang naar de kelder was, is niet onbelangrijk. Het betekent dat de bestudeerde kelder op dat ogenblik geïntegreerd was in een groter complex, georiënteerd naar het noordoosten. Deze situatie wordt tevens gesuggereerd door het plan van L. d'ARCHAMBAULT waarvan eerder sprake. De kelder is volledig opgetrokken uit een combinatie van bak- en natuursteen. Zo bestaan de onderbouw, de muren en de skeletstructuur van de kelder uit uitgehouwen blokken kalkzandsteen van lokale of regionale oorsprong en zijn de gewelven in baksteen. Deze typologie doet denken aan de kelders die we aantreffen in de gebouwen rond de Brusselse Grote Markt. Zo weten we dat zes woningen (waaronder het huis *den Ezel*) met gelijkaardige kelders werden opgetrokken op initiatief van de stad Brussel rond 1441⁵.

Van de keldermuren bleven verschillende segmenten in opstand bewaard (13, 39, 57, 56). Ze zijn opgebouwd uit grote rechthoekige blokken van diverse formaten met een hoogte die varieert tussen 11 en 22 cm en een breedte tussen 33 tot 52 cm. De stenen zijn opgemetseld met een beigegele kalkmortel en voegen tot 2 cm dik. Van de zuidwestelijke kelderwand konden zowel een gedeelte in opstand (13) als de fundering (25) bestudeerd worden. De fundering bestaat uit een onzorgvuldige opeenstapeling van kleinere stenen waarbij voor de aanleg doorheen de tertiaire zand- en leemlagen werd gegraven.

Drie natuurstenen zuilen⁶ ondersteunen de ribgewelven en de bogen. Ze hebben een geprofileerde basis en vertonen in twee (6, 7) van de drie gevallen een kapiteel met diamantkoppen. Bij de derde zuil (8) zijn de diamantkoppen zorgvuldig weggekapt. Opmerkelijk is dat tussen de steenlagen van de zuilbassissen enkele leien werden aangebracht, waarschijnlijk ter versteviging van het metselwerk.

11 Reconstructie van het oppervlak van de oorspronkelijke kelder op het perceel nr. 34 (tekening: P. Gautier).

© GOB-DML

12 Zuilen (7) en (8) en segmentbogen (11) en (12) (foto: P. Gautier).

© GOB-DML

5: E. HENNAUT, Le chantier de la reconstruction : organisation, matériaux et techniques, in : V. HEYMANS (ed.), *Les maisons de la Grand-Place de Bruxelles*, Bruxelles, 2007, p. 69-87.

6: De blokken waaruit ze zijn opgetrokken hebben een dikte tussen 11 en 15 cm.

13

14

15

16

13 Gordelboog (55) met kraagsteen onderaan (foto: P. Gautier).
© GOB-DML

14 Zuil (7) met aanzet van het bakstenen tongewelf (36) boven bogen (37) en (11) (foto: B. Claes).
© GOB-DML

15 Fundering van zuil (7) met het originele loopniveau (22) (foto: B. Claes).
© GOB-DML

16 De aanzet van de sokkel (41) van de woning die werd opgetrokken boven de kelder (foto: B. Claes).
© GOB-DML

Drie bogen verdelen de kelder samen met de zuilen in twee beuken en vier traveeën. De boogstenen zijn tot 45 cm lang en vertonen afgeschuinde hoeken. Net zoals de zuilen zijn de bogen opgemetseld met een lei tussen de verschillende blokken. Twee van de drie oorspronkelijke gordelbogen (37, 55) bleven bewaard in de nog overwelfde kelderruimte. Ze vertrekken aan de zuilkapitelen en komen langs de noordwestelijke buitenmuur neer op kwartbolvormige kraagstenen. Aan de bovenzijde dragen ze het bakstenen tongewelf.

Vier lagere segmentbogen (9, 10, 11, 12), die de zuilen in langse richting met elkaar en met de dwarse buitenmuren verbinden, verdelen de kelder in twee beuken. Ze bleven volledig bewaard en vertonen dezelfde karakteristieken als de gordelbogen.

Het bakstenen tongewelf (36) dat de kelder overdekte, bleef in de laatste twee traveeën nagenoeg intact bewaard. Aan de zuidwestelijke keldermuur (13) bleef de aanzet van het gewelf (14) van de eerste travee bewaard. De bakstenen vertonen een formaat van 26,5/27 x 12,5/13 x 5,5/6 cm en zijn opgemetseld met een beigegele kalkmortel en een voeg tot 2 cm. Ze steunen op de natuurstenen blokken van de gordelbogen die hiervoor speciaal zijn uitgehouwen.

Twee kleine sonderingen (sleuven 2 en 3) ter hoogte van zuilen (7) en (8) wijzen uit dat voor de aanleg van de zuilen dwars doorheen de natuurlijke zand- en leemlagen werd gegraven. De funderingsput (30, 31, 35) aan de voet van zuil (7) is opgevuld met zand en leem (=het aanwezige sediment), gemengd met wat houtskool. Hierboven ligt het oorspronkelijke loopniveau. Het gaat om een zwartkleurige laag aangestampte aarde

(22, 32) (op een hoogte van ongeveer 33 m) waartussen zich kleine fragmenten baksteen, mortel en houtskool bevinden. Op sommige plaatsen vertoont het niveau een onegaal oppervlak en bevinden er zich concentraties van houtskool. Enkele puin- (21) en zandlaagjes (26, 45) die boven dit circulatieniveau liggen, dienden wellicht voor de nivellering ervan. De verschillende niveaus lopen door onder de bakstenen muren die de twee beuken van elkaar scheiden. Dat het om het oorspronkelijke loopniveau gaat, wordt tevens bevestigd door de slijtage van de zuilbasissen hier net boven.

Op een (voorlopig) niet te identificeren munt (32-1) na werden er in de laag aangestampte aarde slechts enkele zeer kleine wandscherven teruggevonden. Het gaat in totaal om 7 scherfjes in rood aardewerk en twee in grijs aardewerk. Het weinige archeologische materiaal staat niet toe de aanleg van de laatmiddeleeuwse kelder met precisie te dateren.

Opmerkelijk zijn twee kuiltjes (33, 34) die werden aangetroffen net onder het loopniveau. Het eerste spoor (33) is min of meer vierkant in plan en opgevuld met ijzeren nagels. Het tweede (34) heeft een zanderige opvulling met kleine fragmenten mortel- en baksteenpuin. Het is onduidelijk waartoe beide kuiltjes dienden. Het onderzoek wees uit dat ter hoogte van de bovengrondse parking mogelijk een restant bewaard bleef van de noordwestelijke gevel van de woning die boven de kelder was opgetrokken. Het gaat om de aanzet van een kalkzandstenen sokkel (41), waartegen een onzorgvuldige opeenstapeling van blokken (42) is aangebracht. De aanwezigheid van het binnenparament toont aan dat het om een zeer brede buitengevel gaat (minstens 1 m?). Dit zou betekenen dat er zich een open ruimte bevond ten noordwesten van het huis. Mogelijk betrof het in zijn oorspronkelijke vorm dan ook een alleenstaande woning. Dat de muur tevens een zeer brede fundering kent, blijkt uit een doorsnede op de noordwestelijke kelderwand. Hier merken we een dik pakket van natuur- en baksteenpuin (38, 44) dat tot tegen de keldermuur (39, 57) werd aangebracht. Hoe breed de muur juist is, is niet met zekerheid te bepalen aangezien van het buitenparament niets bewaard bleef.

MOGELIJK BETROF HET IN ZIJN OORSPRONKELIJKE VORM DAN OOK EEN ALLEENSTAANDE WONING. DAT DE MUUR TEVENS EEN ZEER BREDE FUNDERING KENT, BLIJKT UIT EEN DOORSNEDEN OP DE NOORDWESTELIJKE KELDERWAND.

Latere aanpassingen (16e-18e eeuw)

In de eeuwen die volgen, ondergaan zowel het perceel als de woning meerdere wijzigingen. Zo wordt een nieuw bakstenen huis opgetrokken en een tweede kelder (kelder 2) toegevoegd aan de oude. Toch blijft het moeilijk op basis van het huidige onderzoek de verschillende bakstenen muren met zekerheid aan een welbepaalde indeling of fase toe te schrijven. Het opgaande metselwerk kon immers uitsluitend van op de begane grond bestudeerd worden. Bijkomend bouwarcheologisch onderzoek is noodzakelijk. Twee bakstenen muren (48, 72) wijzen in ieder geval op de bouw van een nieuwe woning boven de laatmiddeleeuwse kelder. Het gaat om de noordwestelijke en noordoostelijke perceelsgrenzen die gedeeltelijk en volledig in opstand bewaard bleven. Opmerkelijk is dat beide muren zich niet in het verlengde van de onderliggende kelder muren bevinden. Zo verspringt de noordwestelijke gevel (48), waarvan alleen de aanzet bewaard bleef, een 20-tal cm naar het zuidoosten ten opzichte van de onderliggende kalkzandstenen sokkel (41). De bakstenen muur zelf is ongeveer 42 cm breed. Een gelijkaardige situatie doet zich voor met de noordoostelijke wand (72). De muur verspringt 70 cm naar het zuidwesten. Ten gevolge hiervan komt de oppervlakte van de

17 De bakstenen wand (46, 47) (foto: B. Claes).
© GOB-DML

18 Waterput (28) aan de voet van zuil (8) (foto: B. Claes).
© GOB-DML

19 De zuidoostelijke wand van kelder 2 (foto: P. Gautier).
© GOB-DML

kelder niet overeen met die van het bovenliggende huis.

Op een hoogte van 42,47 m, boven de pleisterlaag aan de binnenzijde van diezelfde gevel (72), merken we twee ontlastingsbogen (71) die wijzen op de aanwezigheid van vensters. Ze kijken wellicht uit op de open ruimte of binnenkoer die vanaf de 18e eeuw wordt weergegeven op de plannen.

Een volgende aanpassing is merkbaar zowel binnen als boven de kelderruimte. Zo wijst de naad van de bakstenen muur (69) op een nieuwe indeling van het perceel. Het gaat wellicht om de aanzet van de zuidwestelijke gevel die uitgaaf op diezelfde open ruimte. Ter fundering van deze muur werd in de kelder een bakstenen wand (46, 47) opgetrokken van aan de noordwestelijke keldermuur (57) tot tegen zuil (7). De bakstenen hebben een formaat van 27 x 12,5 x 6 cm. Ze zijn opgemetseld met een witte kalkmortel en een voeg van 1,5 à 2 cm. Een opening voorzag in een doorgang tussen de twee nieuw gevormde kelderruimtes. Het onderzoek wees uit dat muur (48) en de bakstenen muren (46, 47) zijn opgetrokken met gelijkaardige bakstenen.

Mogelijk werd rond diezelfde periode een waterput (28) aangelegd ten westen van zuil (8). De put is opgetrokken met hoofdzakelijk halve en gebroken bakstenen van een groot formaat (12,5 x 6 cm). Voor de aanleg ervan werden de tertiare lagen en de oorspronkelijke looppniveaus van kelder 1 grondig verstoord. De opvulling (27) van de funderingssleuf, een puinlaag met fragmenten mortel en baksteenpuin, bevatte bijna geen archeologisch materiaal. Hierdoor blijft het moeilijk om een datering naar voren te schuiven.

Van kelder 2 bleven slechts enkele muursegmenten in opstand bewaard. Een eerste waarneming op het terrein toonde aan dat alleen muur (17) en de aanzet van het bakstenen gewelf (70) nog uit deze periode dateren. De rest van de constructie werd grondig aangepast en verbouwd in de 19e en de 20e eeuw (zie verder). Op basis van deze enkele elementen is het moeilijk met zekerheid te stellen wanneer de kelder juist werd aangelegd en hoe deze er op dat ogenblik uitzag. Waarschijnlijk heeft het optrekken van de kelder te maken met de verplaatsing van de rooilijn van de Trapstraat waardoor ruimte vrijkwam. Hierbij is het onduidelijk of de constructie oorspronkelijk doorliep op het aanpalende perceel, zoals kelder 1, of dat hij van bij het begin de afmetingen van het huidige perceel nr. 34 kende.

Opmerkelijk is dat de zuidwestelijke keldermuur (17) gedeeltelijk is opgetrokken met kalkzandstenen blokken, gelijkaardig aan die van kelder 1. Mogelijk kwamen de stenen vrij bij het maken van een doorgang tussen beide ruimtes en werden ze hergebruikt. De muur werd aangelegd boven kuil (18) waarvan eerder sprake. Aan de bovenzijde vertrekt de aanzet van een bakstenen tongewelf (70) dat een verloop kent evenwijdig met de Trapstraat. De bakstenen vertonen een groot formaat (27 x 12,5 x 6 cm) en zijn opgemetseld met een geelbeige kalkmortel, gelijkaardig aan die van muur (17). De rest van het tongewelf werd aangepast vanaf de 19e eeuw.

19e en 20e eeuw

Zowel in kelder 1 als in kelder 2 merken we verschillende recente aanpassingen uit de 19e en de 20e eeuw. Voor kelder 1 gaat het onder meer om het optrekken van een bakstenen muur tussen de drie zuilen en het aanleggen van een nieuwe bevoering. Het opdelen van de twee beuken is vanaf deze periode een feit.⁷ Toch is het zeker niet uit te sluiten dat de 19e/20e-eeuwse muren een oudere constructie vervangen.

De waterput wordt tijdens deze periode aan de bovenzijde vernieuwd met enkele nieuwe bakstenen (formaat: 18/19 x 8/9 x 5 cm). Tegelijkertijd wordt de binnenkant bepleisterd. Een loden buis loopt onder muur (2)

7: Dit wordt tevens bevestigd door de kadasterkaarten.

door tot in de constructie. Twee opeenvolgende en sterk op elkaar gelijkende vloerniveaus (**1**, **15**) dekken de waterput af. Het eerste vloerniveau (**15**) bestaat uit bakstenen (formaat: 18/19 x 8/9 x 5 cm) met een rood tot paars uitzicht die licht verbrand zijn aan de bovenzijde. Ze zijn opgemetseld met zeer weinig kalkmortel (witbeige) en een voeg van 0,5 cm. De vloer is hier en daar verdwenen wanneer we hem aantreffen. De nog bewaarde delen vertonen een zeer onegaal oppervlak. Het niveau loopt verder door onder muren (**2**, **3**) die de twee beuken van elkaar scheiden.

Het tweede bakstenen niveau (**1**) bevindt zich een 30-tal centimeters boven de vorige (op 33,44 m) en bestaat uit gelijkaardige bakstenen. In tegenstelling tot het eerste niveau bevindt deze vloer zich wel tot tegen de scheidingswand. Ook hier waren grote delen reeds verdwenen.

Het aardewerk dat werd aangetroffen in de puinlaag (**16**, **20**) tussen de twee vloeren dateert de aanleg van het meest recente niveau (**1**) niet voor het einde van de 18e of het begin van de 19e eeuw.

Het gaat om een 41-tal scherven in rood aardewerk, 2 scherven in steengoed en drie fragmenten van pijpen.

Bij het rood aardewerk werd een volledig archeologisch profiel van een kookpot (**16-20**) met bol lichaam en een vlakke bodem ontdekt. De rand is bandvormig en vertoont bovenaan een dekselgeul. Een oor vertrekt van op de rand en staat hier min of meer vertikaal boven. De kookpot is aan de binnenzijde bedekt met oranje en aan de buitenzijde met donkerbruin loodglazuur. De onderzijde is verbrand.

De twee steengoedscherven (**20-2**, **20-3**) zijn afkomstig van dezelfde beker met een bol lichaam op een vlakke bodem. De aanzet van een oortje bleef bewaard op scherf (**20-3**). Het voorwerp is bedekt met lichtgrijs zoutglazuur.

Naast een fragment van een pijpensteel (**16-5**) werden twee pijpenkoppen ontdekt die van Hollandse of Belgische makelij zijn. Het zijn ovoïde, wellicht eind 18e-of begin 19e-eeuwse exemplaren.

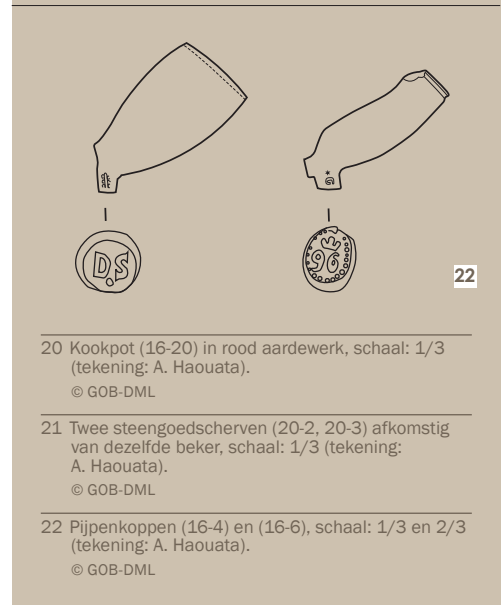
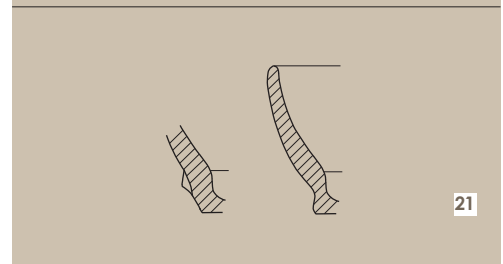
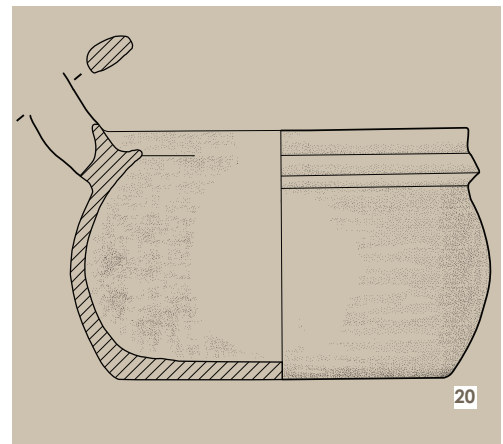
Een eerste pijp (**16-4**) heeft als hielmerk '96 gekroond'. De bijmerken zijn het Goudse wapenschild en een zespuntige ster boven een halve maan. '96 gekroond' wordt in Gouda vervaardigd van 1708/1710 tot 1925⁸.

De tweede pijpenkop (**16-6**) vertoont de initialen 'DS' met een punt onderaan. Hiervan werden geen gelijkaardige voorbeelden ontdekt. Als bijmerken zijn het Goudse wapenschild en 'S' aangebracht.

Naast de aanleg van de twee opeenvolgende vloeren, worden tijdens deze periode ook de bakstenen muren (**2**, **3**, **4**, **5**) opgemetseld. Ze zijn opgetrokken in bakstenen met dezelfde formaten als vloeren (**1**, **15**). Muren (**2**) en (**3**) zijn gewit; muren (**4**) en (**5**), die zich binnen de overwelfde ruimte bevinden, rood beschilderd.

Het baksteenmetselwerk van kelder 2 wordt tijdens deze periode grondig aangepast. Zo worden het tongewelf en de noordoostelijke kelderwand volledig vernieuwd. Een nieuwe keldermuur wordt tot tegen de kalkzandstenen muur (**13**) van kelder 1 opgetrokken.

Het vloerniveau in kelder 2 is verdwenen maar wordt nog aangegeven door het einde van de bepleistering aan de zuidoostelijke muur. De vloer bevond zich op een hoogte van 33,88 m, ongeveer een 40-tal cm boven dat van kelder 1.

20 Kookpot (16-20) in rood aardewerk, schaal: 1/3 (tekening: A. Haouata).
© GOB-DML

21 Twee steengoedscherven (20-2, 20-3) afkomstig van dezelfde beker, schaal: 1/3 (tekening: A. Haouata).
© GOB-DML

22 Pijpenkoppen (16-4) en (16-6), schaal: 1/3 en 2/3 (tekening: A. Haouata).
© GOB-DML

8: D.H. Duco, *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda*, Amsterdam, 2003, p. 198.

Besluit

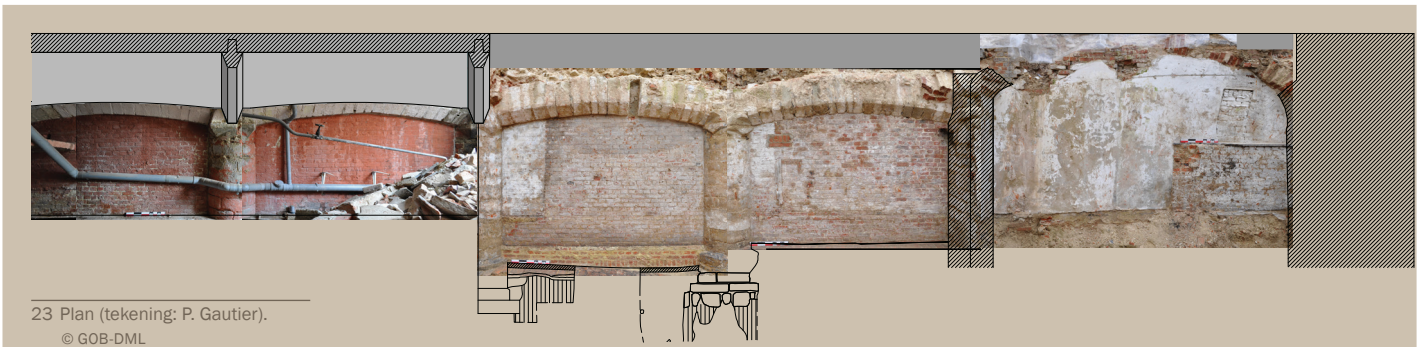
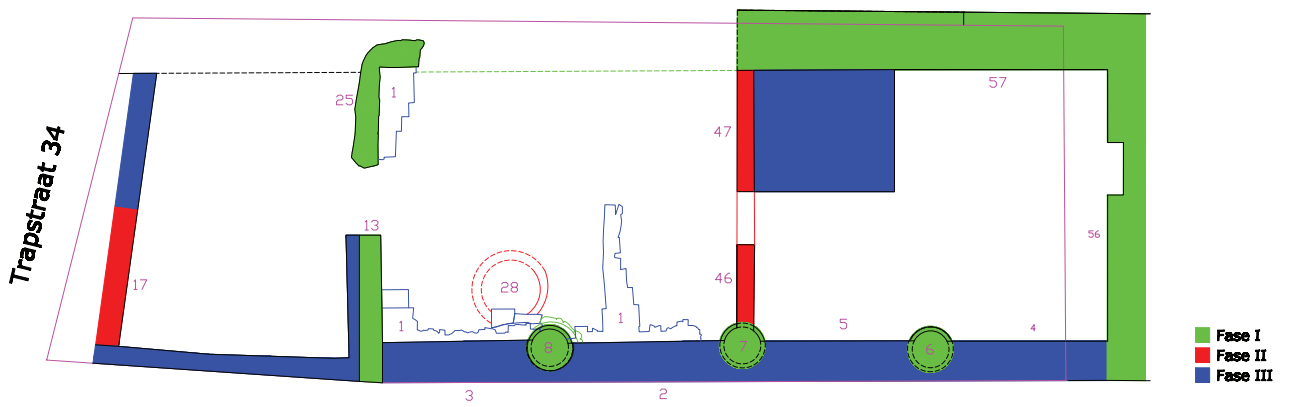
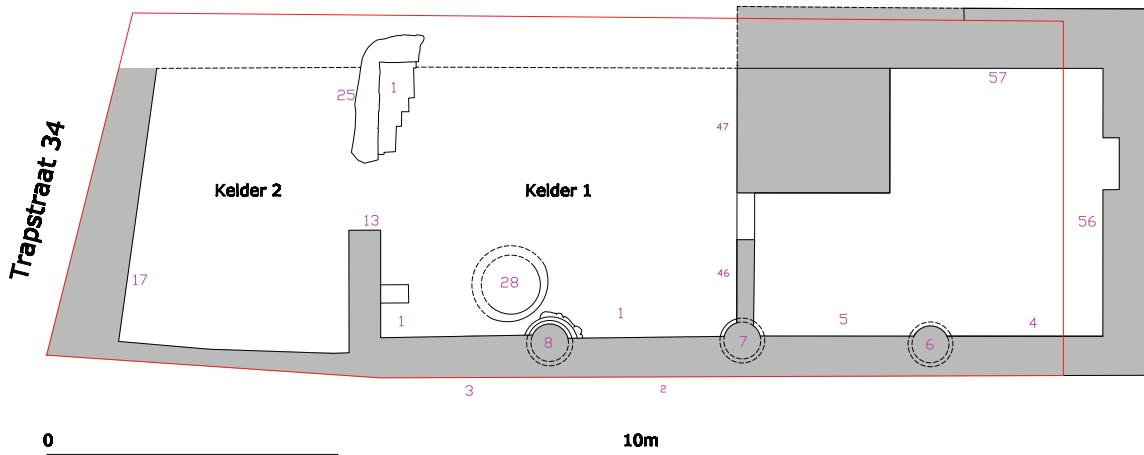
In dit hoofdstuk trachten we een beknopt chronologisch overzicht te geven van de activiteiten op het terrein, zoals vastgesteld tijdens het archeologisch onderzoek. In totaal konden drie grote archeologische fasen onderscheiden worden. Het blijft moeilijk een meer precieze fasering op te stellen aangezien zowel het opgaande muurwerk als het overwelfde deel van kelder 1 niet in detail kon bestudeerd worden.

Fase I (14e-15e eeuw)

De eerste fase omhelst de oudst aangetroffen sporen op het terrein. Het gaat om de aanleg van een laat-middeleeuwse kelder en een kuil ten zuidwesten ervan. Beide structuren doorsnijden de tertiare zand- en leemlagen die zich ongeveer op 3 m van het looppniveau bevinden. Hierbij is het niet uitgesloten dat oudere sporen werden uitgewist.

De kuil was bestemd voor de ontginning van leem en heeft vermoedelijk niet lang open gelegen. De opvulling vertoont een duidelijke stratigrafie en bevat sedimenten afkomstig uit de omgeving. Het weinige aangetroffen archeologische materiaal verwijst naar de 14e of de 15e eeuw.

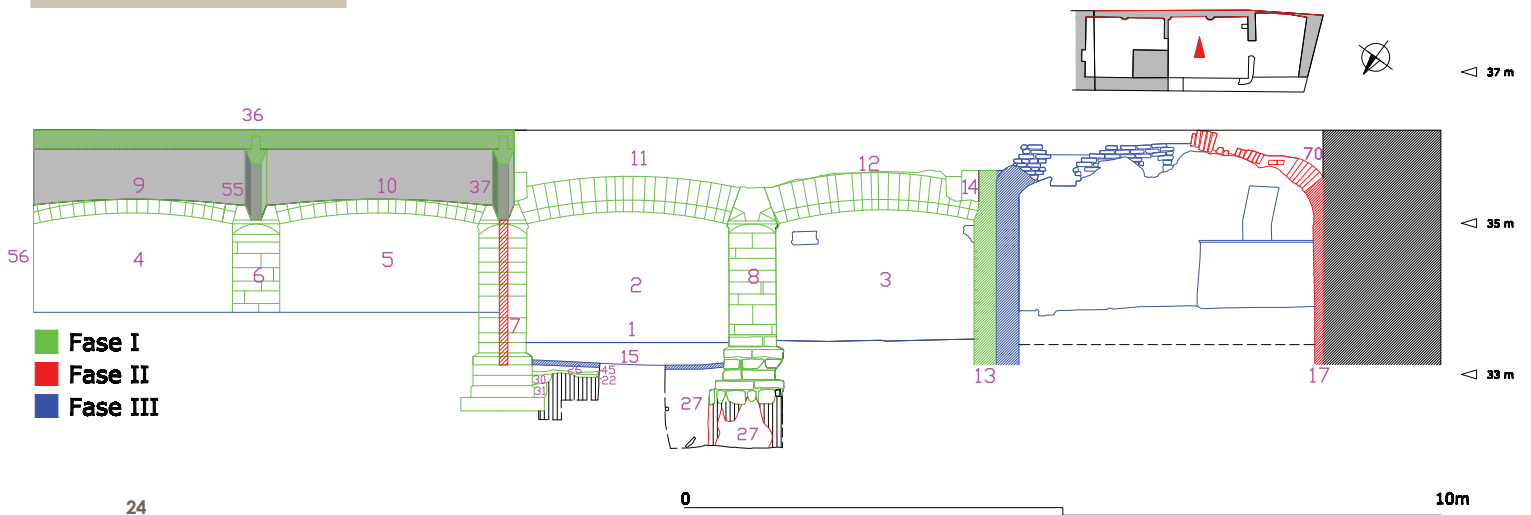
Nog in de loop van de 15e eeuw wordt een nieuwe woning met kelder opgetrokken. De constructie bevindt zich op een viertal meter van de huidige rooilijn, die duidelijk wijzigde doorheen de eeuwen. Van het laatmiddeleeuwse huis bleven op het perceel nr. 34 alleen de aanzet van de noordwestelijke gevel en een van de twee oorspronkelijke kelderbeuken bewaard. Voldoende elementen geven ons daarentegen een goed beeld van de oorspronkelijke configuratie van de kelder. De constructie telde oorspronkelijk twee beuken en vier traveeën. De onderbouw, de muren en de skeletstructuur (zuilen en bogen) bestaan uit uitgehouwen blokken kalkzandsteen, de gewelven zijn in baksteen. Een toegang bevond zich in de noordoostelijke kelderwand. Het oorspronkelijke looppniveau werd aangetroffen in de vorm van een zwartkleurige laag aangestampte aarde (op ongeveer 33 m) die zich net boven de natuurlijke zandlagen bevond.

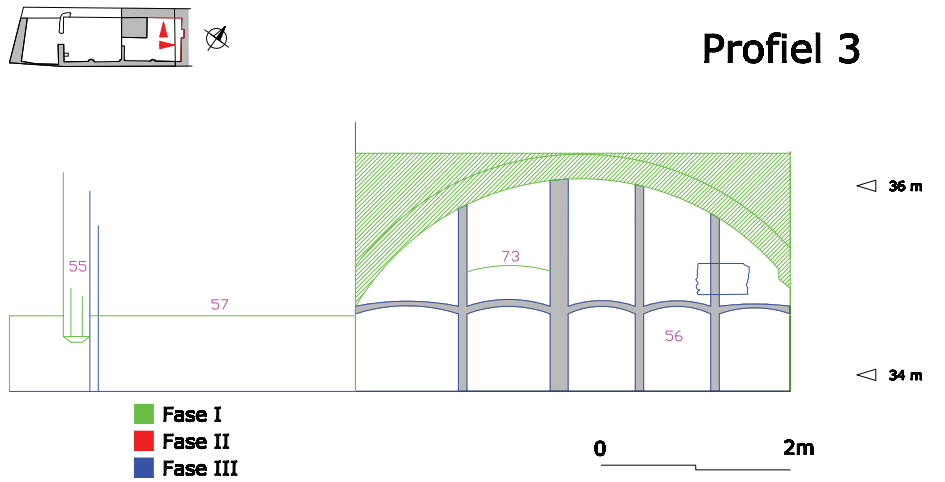
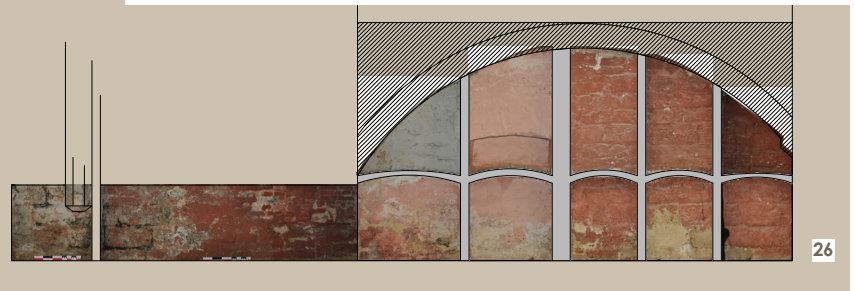
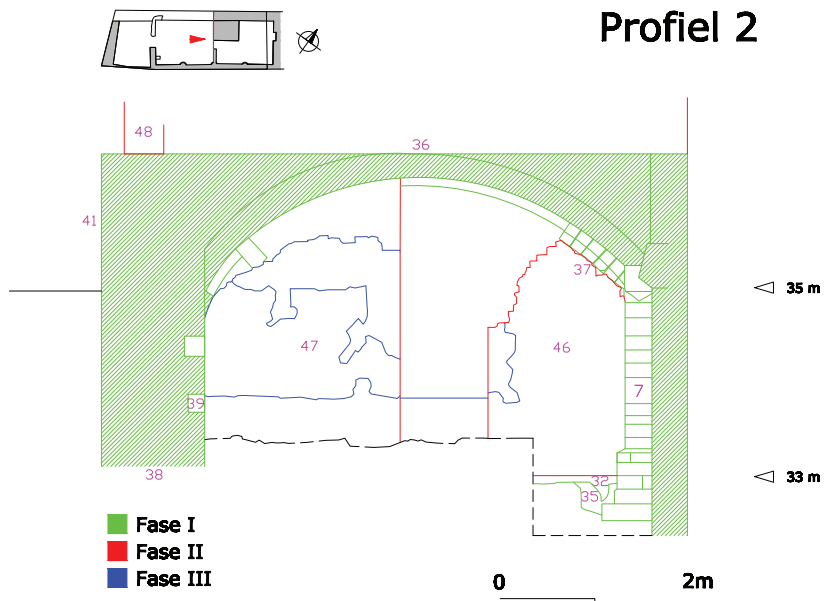
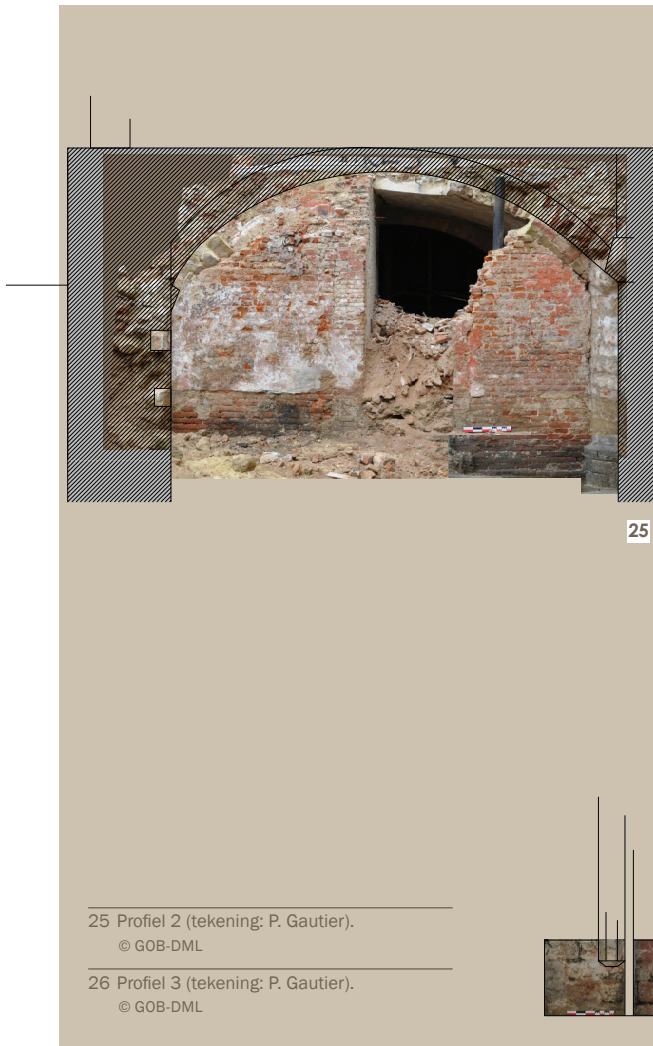

23 Plan (tekening: P. Gautier).
© GOB-DML

24 Profiel 1 (tekening: P. Gautier).
© GOB-DML

Profiel 1

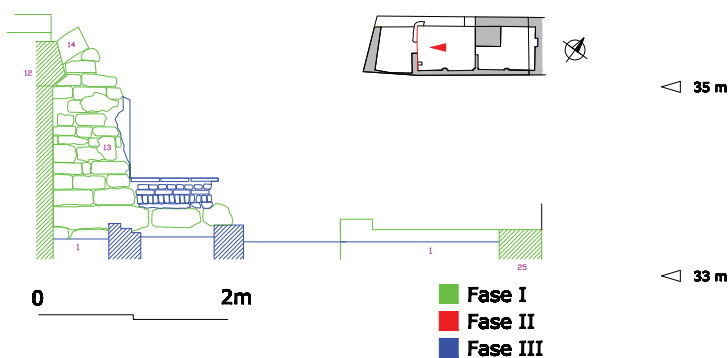

Profiel 4

27 Profiel 4 (tekening: P. Gautier).
© GOB-DML

27

De aanleg van de woning moet wellicht gezien worden in de verstedelijking van de Steenpoortwijk die is ingezet vanaf deze periode. Zo wordt de Trapstraat voor het eerst vermeld in de 15e eeuw en weten we dat de abdijs van Vorst er vanaf de tweede helft van de 14e eeuw verschillende eigendommen aankoopt. Naar analogie met gelijkaardige kelderruimtes kunnen we stellen dat het een 15e-eeuwse constructie betreft. Zo doet de typologie van de kelder denken aan de voorbeelden die we aantreffen in de gebouwen rond de Brusselse Grote Markt en die doorgaans rond het midden van de 15e eeuw worden gedateerd.⁹

Fase II (16e-18e eeuw)

In deze fase ondergaan zowel het perceel als de woning grondige aanpassingen. Zo wordt onder andere een nieuw bakstenen huis opgetrokken boven de kelder. Wat hierbij onmiddellijk opvalt, is dat het muurwerk van de nieuwe woning zich niet volledig in het verlengde van de onderliggende keldermuren bevindt. Het opgaande metselwerk wijst daarenboven op de aanwezigheid van een open ruimte of binnenkoer, op de plaats waar deze wordt weergegeven op de 19e-eeuwse kadastrale kaarten. Een bakstenen wand, die de kelder in twee verdeelt, dient als fundering van de zuidoostelijke gevel. Twee ontlastingsbogen in de noordoostelijke gevel wijzen op vensters die uitgaven op diezelfde koer. Tot slot werd in de kelder een bakstenen waterput opgetrokken aan de voet van een van de zuilen. Bij de aanleg ervan werden zowel de tertiaire lagen als het vloerniveau uit de vorige fase doorsneden.

Nog in deze fase wordt een tweede kelder toegevoegd aan de oude. Waarschijnlijk gebeurde dit na het wijzigen van de rooilijn van de Trapstraat, waardoor ruimte was vrijgekomen. Jammer genoeg bleven van de nieuwe kelder slechts enkele oorspronkelijke muursegmenten in opstand bewaard. Hierbij is het onduidelijk of de constructie origineel doorliep op het aanpalende perceel, zoals kelder 1, of dat hij van bij het begin de afmetingen van het huidige perceel nr. 34 kende.

9: E. HENNAUT, Le chantier de la reconstruction : organisation, matériaux et techniques, in : V. HEYMANS, (ed.), *Les maisons de la Grand-Place de Bruxelles*, Bruxelles, 2007, p. 69-87.

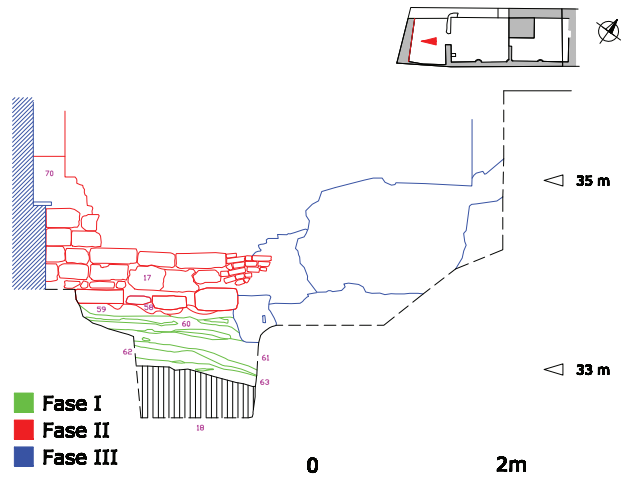
Profiel 5

26

28 Profiel 5 (tekening: P. Gautier).
© GOB-DML

Fase III (19e-20e eeuw)

Vanaf de 19e eeuw merken we verschillende belangrijke veranderingen in beide kelders. Zo worden in de laatmiddeleeuwse constructie bakstenen muren opgetrokken tussen de drie zuilen. Hierdoor is de opdeling in twee beuken vanaf deze periode een feit. Toch is het zeker niet uit te sluiten dat de 19e/20e-eeuwse muren een oudere constructie vervangen. Daarnaast worden twee opeenvolgende bakstenen vloerniveaus aangelegd. Het aardewerk dat werd aangetroffen in de puinlaag tussen de twee vloeren dateert de aanleg van het meest recente niveau niet voor het einde van de 18e of het begin van de 19e eeuw.

In kelder 2 dateert het baksteenmetselwerk grotendeels uit de 19e eeuw. De veranderingen hebben er voor gezorgd dat er van deze kelder bijna niets origineels bewaard is gebleven.

Waarschijnlijk zijn de wijzigingen uit deze periode te relateren aan de grote verbouwingen van de woning in het tweede kwart van de 19e eeuw.¹⁰

¹⁰: *Le patrimoine monumental de la Belgique. Bruxelles, t. 1B, Bruxelles, 1993, p. 29.*

NAAR AANLEIDING VAN DEZE EERSTE ARCHEOLOGISCHE INTERVENTIE KAN BESLOTEN WORDEN DAT EEN VERVOLG VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK NOODZAKELIJK IS. HET IS EERDER UITZONDERLIJK DAT SPOREN VAN EEN DERGELIJKE OMVANG WORDEN TERUGGEVONDEN TIJDENS OPGRAVINGEN IN HET BRUSSELS. HOEWEL GELIJKAARDIGE KELDERS GEKEND ZIJN, WERDEN SLECHTS WEINIGE VOORBEELDEN AAN EEN BOUWARCHEOLOGISCHE STUDIE ONDERWORPEN.

BIJ EEN VOORTZETTING VAN HET ONDERZOEK DIENEN IN EERSTE INSTANTIE DE NOG OVERWELFDE KELDERRUIMTE EN HET OPGAANDE METSELWERK OP HET PERCEEL NR. 34 IN DETAIL GEANALYSEERD TE WORDEN. BIJ DE GEVELS DIE HET PERCEEL OMRINGEN BLIJFT HET VOORLOPIG NOG MOEILIK EEN DUIDELIJKE CHRONOLOGIE NAAR VOREN TE SCHUIVEN. EEN BIJKOMEND BOUWARCHEOLOGISCH ONDERZOEK ZOU HIER MEER ANTWOORDEN KUNNEN BIEDEN. DAARENBOVEN IS HET NOODZAKELIJK HET PUIN BINNEN DE NOG OVERWELFDE KELDERRUIMTE TE VERWIJDEREN OM DE ANALYSES HIER VERDER TE KUNNEN ZETTEN EN HET DOSSIER TE VERVOLLEDIGEN.

GEZIEN DE WAARDE VAN DE AANGETROFFEN STRUCTUREN IS HET AANGEWEEZEN OM DE OPGRAVING VERDER UIT TE BREIDEN NAAR HET PERCEEL VAN DE AANPALENDE BOVENGRONDSE PARKING. DIT GEDEELTE MAAKT IMMERS SAMEN MET DE BESTUDEERDE KELDER DEEL UIT VAN HET NIEUWBOUWPROJECT. HET IS MEER DAN WAARSCHIJNLIJK DAT OOK HIER SPOREN UIT DE LATE MIDDELEEUWEN AAN HET LICHT ZULLEN KOMEN.

VOOR HET LOGISTIEKE ASPECT IS HET VAN BELANG DAT DE UITVOERING VAN HET VERDERE ONDERZOEK GEPLAND WORDT IN DE PERIODE DIE DE AANLEG VAN DE GROTE WERKEN VOORAFGAAT EN DIT IN SAMENSpraak MET DE EIGENAAR/AANNEMER. OP DEZE WIJZE HINDERT HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK DE WERKZAAMHEDEN NIET EN KUNNEN EVENTUELE ONVOORZIENE OMSTANDIGHEDEN BETER WORDEN OPGEVANGEN. EEN MACHINALE AFGRAVING VAN HET TERREIN DIENT VAN BIJ HET BEGIN TE WORDEN VOORZIEN. DE REST VAN HET ONDERZOEK GEBEURT MANUEEL.

OM AF TE RONDEN, KAN GESTELD WORDEN DAT DE HUIDIGE INTERVENTIE, GEKOPPELD AAN EEN UITGEBREID BOUWARCHEOLOGISCH ONDERZOEK EN EEN OPGRAVING OP HET AANPALENDE PERCEEL MEER INZICHT KAN BRENGEN IN DE EVOLUTIE VAN HET BOUWBLOK. HIERBIJ DIENEN DE RESULTATEN GELINKT TE WORDEN AAN DE OPGRAVINGEN IN DE DINANTSTRAAT, HET OUD KORENHUIS EN DE ANNEESSENSTOREN.

Résumé

Intervention archéologique rue de l'Escalier n° 34 (Bruxelles)

B. Claes

À la demande de la Direction des Monuments et des Sites de la Région de Bruxelles-Capitale, les Musées royaux d'Art et d'Histoire ont réalisé, en mars 2010, une intervention archéologique à hauteur du n° 34 de la rue de l'Escalier à Bruxelles. Avec le parking de surface situé à côté, la parcelle fait partie d'un même lotissement/projet de construction. Lors de la démolition de la maison sise au n° 34, d'importants vestiges d'une cave datant du Bas Moyen Âge ont été mis au jour. Il s'agit de murs, de colonnes et d'arcs en grès partiellement conservés en élévation. Épargnée des démolitions, la partie nord-est de la cave est restée debout ; l'étude archéologique de ces vestiges a permis de comprendre la configuration originelle de la construction. Outre l'étude du bâti des vestiges conservés, cinq tranchées ont été ouvertes lors de l'intervention archéologique. Les couches de sable et de limon tertiaires ont été atteintes à une latitude de 32,50 m, soit environ 3 m en-dessous du niveau actuel de la rue. Elles sont recoupées par les fondations de la cave du Bas Moyen Âge. Au sud-ouest de la cave, une fosse a été rencontrée contre l'alignement de la rue de l'Escalier ; elle traversait elle aussi les couches naturelles. Il pourrait s'agir d'une fosse d'extraction de limon, mais qui ne resta probablement pas ouverte très longtemps. Le peu de matériel recueilli démontre un comblement au XIVe ou XVe siècle.

La cave médiévale se situe dans la partie nord-est de la parcelle. Son implantation montre que l'alignement de la rue de l'Escalier a été profondément modifié au fil des siècles. À l'origine, la cave faisait partie d'un ensemble plus vaste, avec une extension identique vers le sud-est. Trois colonnes divisaient l'espace originel en deux nefs et quatre travées. La parcelle comporte uniquement la nef nord-ouest. L'autre nef, qui se situait sur le terrain voisin, a probablement été démolie. La présence de trois colonnes et la continuité des niveaux de sols sous les murs mitoyens indiquent que la cave se composait de deux nefs à l'origine.

La cave est intégralement construite en briques et pierres naturelles. Les soubassements, les murs et l'ossature (colonnes et arcs) sont construits en blocs de grès taillés d'origine locale ou régionale, tandis que les voûtes sont construites en briques. Une entrée était percée dans la paroi nord-est de la cave. Les colonnes ont une base profilée ; deux d'entre elles ont un chapiteau orné de pointes de diamant. Des arcs doubleaux partent des chapiteaux et reposent sur des consoles pour trois quarts sphériques sur le mur extérieur. Complètement conservés, les arcs surbaissés relient les colonnes dans le sens longitudinal aux murs extérieurs. Le niveau de sol originel était composé d'une couche de terre noire et se trouvait juste en-dessus des couches de sable naturel (à environ 33 m).

Par analogie avec d'autres caves similaires, la construction peut être attribuée au xve siècle. La typologie de la cave fait penser aux exemples rencontrés dans les bâtiments situés autour de la Grand-Place et qui sont généralement datés du milieu du XVe siècle. La construction de la demeure pourrait être liée à l'urbanisation du quartier de la Steenpoort qui commence à partir de cette période. La rue de l'Escalier est ainsi mentionnée pour la première fois au XVe siècle ; l'abbaye de Forest y avait acquis différents biens à partir de la seconde moitié du XIVe siècle.

Au court des siècles suivants, la parcelle et la maison font l'objet d'adaptations considérables. Une nouvelle construction est érigée au-dessus de la cave. Les murs de la nouvelle demeure ne se trouvent pas exactement dans le prolongement des caves sous-jacentes. L'examen des plans cadastraux du XIXe siècle indique la présence d'un espace libre ou d'une cour intérieure au centre de la parcelle. Une paroi en brique, qui divise la cave en deux parties, sert de fondation à la façade sud-est. Deux arcs de décharge dans la façade nord-est révèlent quant à eux la présence de fenêtres donnant sur la « cour ».

Une nouvelle cave est ensuite construite contre l'ancienne. C'est probablement à cette époque que l'aligne-

ment de la rue de l'Escalier est changé, créant plus d'espace. Peu de segments de murs en élévation liés à cette cave nous sont parvenus. En outre, on ne peut guère préciser si la construction s'étendait initialement sur la parcelle adjacente ou si elle avait dès le début les mêmes dimensions que l'actuelle parcelle.

À partir du XIXe siècle, on constate plusieurs transformations importantes dans les deux pièces. Des murs en briques apparaissent entre les trois colonnes de la cave médiévale, impliquant la division de la structure en deux nefs. Il n'est pas impossible que les murs des XIXe et XXe siècles aient remplacé une construction antérieure. Deux niveaux de sol successifs en brique y sont également aménagés. La céramique, découverte dans la couche de remblai entre les deux niveaux de sol permet de situer le niveau supérieur à la fin du XVIIIe voire au début du XIXe siècle. Côté rue, la maçonnerie de la cave est en grande partie attribuable à cette période.

Bijlage

Verklarende lijst van de US per site

US-nummer	Lokalisatie	Beschrijving
BR088/0001	Kelder 1	Vloer in donkerrode tot paarse bakstenen (17,5/18,5x8/8,5x5 cm; voeg: 0,5 cm), witbeige mortel, aantal bewaarde lagen baksteen: 1
BR088/0002	Kelder 1	Witgekalkte muur in baksteen (18/19x8/9x5cm; voeg: 1 cm), grijze cementmortel, aantal bewaarde lagen baksteen: 30
BR088/0003	Kelder 1	= US 2; witgekalkte muur
BR088/0004	Kelder 1	= US 2; roodbeschilderde muur
BR088/0005	Kelder 1	= US 2; roodbeschilderde muur
BR088/0006	Kelder 1	Stenen pijler; gele mortel (afmeting blokken: 10-20 cm - voeg: 2 cm); aantal bewaarde lagen: 8; het kapiteel vertoont twee diamantkoppen.
BR088/0007	Kelder 1	= US 6; kapiteel met diamantkoppen.
BR088/0008	Kelder 1	= US 6; diamantkoppen deels weggekapt
BR088/0009	Kelder 1	Segmentboog in steen; gele mortel (voeg: 2 cm)
BR088/0010	Kelder 1	Segmentboog in steen; gele mortel
BR088/0011	Kelder 1	Segmentboog in steen; gele mortel
BR088/0012	Kelder 1	Segmentboog in steen; gele mortel
BR088/0013	Kelder 1	Kalkzandstenen buitenmuur van kelder 1; aantal bewaarde steenlagen: 13; gele mortel (voeg: 2 cm)
BR088/0014	Kelder 1	Aanzet bakstenen keldergewelf; (afmetingen bakstenen: 26,5/27x12,5/13x5,5/6 cm); witbeige mortel (voeg: 1-2 cm); aantal bewaarde baksteenlagen: 3
BR088/0015	Kelder 1	Vloer in baksteen (19x9x5 cm; holle voeg: 0,5 cm), witbeige mortel, aantal bewaarde lagen baksteen: 1
BR088/0016	Kelder 1	Zanderige puinlaag; aanwezigheid van keramiek, beendermateriaal, pijparden voorwerpen, metaal, glas
BR088/0017	Kelder 2	Muur in kalkzandsteen; geelbeige mortel (voeg: 1-2 cm); aantal bewaarde lagen: 5

BR088/0018	Kelder 2	Bestaat uit: US30,31,32,33,34
BR088/0019	Kelder 2	= Brusseliaan / natuurlijke bodem
BR088/0020	Kelder 1	Puinlaagje
BR088/0021	Kelder 1, Sleuf 2,3	Puinlaag; aanwezigheid van baksteenfragmenten en mortel
BR088/0022	Kelder 1, Sleuf 2,3	Lemige bodem; aanwezigheid van keramiek, metaal, baksteenfragmenten, mortel, houtskool
BR088/0023	Kelder 1, Sleuf 2	= Brusseliaan / natuurlijke bodem
BR088/0024	Kelder 1, Sleuf 2	= Watertafel binnen Brusseliaan / natuurlijke bodem
BR088/0025	Kelder 1	Fundering in breuksteen; gele mortel
BR088/0026	Kelder 1	Bruingroene zandlaag; aanwezigheid van keramiek, beendermateriaal, metaal, houtskool
BR088/0027	Kelder 1, Sleuf 2	Opvulling sleuf
BR088/0028	Kelder 1	Waterput opgebouwd uit grote -halve en volledige- bakstenen (witbeige mortel) met enkele kleinere bakstenen (gecementeerd) bovenaan; put gekalkt aan binnenzijde;voegen getrokken met ijzer
BR088/0029	Kelder 1, Sleuf 2	Natuurlijke bodem
BR088/0030	Kelder 1, Sleuf 3	Funderingssleuf zuil US 7
BR088/0031	Kelder 1, Sleuf 3	Opvulling funderingssleuf
BR088/0032	Kelder 1, Sleuf 3	Lemige bodem met aanwezigheid van grint, mortel, baksteenfragmenten, houtskool
BR088/0033	Kelder 1, Sleuf 3	Opvulling vierkant restant van een paalgat?
BR088/0034	Kelder 1, Sleuf 3	Opvulling put ?
BR088/0035	Kelder 1, Sleuf 3	Opvulling funderingssleuf
BR088/0036	Kelder 1	Keldergewelf in baksteen (afmetingen baksteen: 26,5/27x12,5/13x5,5/6 cm); beige mortel (voeg: 1-2 cm); aantal bewaarde baksteenlagen: 2
BR088/0037	Kelder 1	Kalkzandstenen boog
BR088/0038	Kelder 1	Tussenmuur (=puinlaag; bak- en natuursteenpuin)
BR088/0039	Kelder 1	Kalkzandstenen buitenmuur van kelder 1 (US 57)
BR088/0040	Kelder 1	= US 41 in fundering; hiervan bleven nauwelijks nog blokken overeind
BR088/0041	Niveau parking	Buitenmuur in breuksteen van de woning boven de kelder;

BR088/0042	Niveau parking	Tussenmuur (=puinlaag cfr US 38)
BR088/0043	Kelder 1	Natuurstenen aanzet voor gewelf US 36; witbeige mortel; aantal bewaarde lagen: 2
BR088/0044	Kelder 1	= US 38
BR088/0045	Kelder 1, Sleuf 2,3	Bruingroene zandlaag
BR088/0046	Kelder 1	Bakstenen muur (afmetingen baksteen: 27x12,5x6 cm); witte mortel (voeg: 1,5 - 2 cm)
BR088/0047	Kelder 1	Bakstenen muur (afmetingen baksteen: 27x12,5x6 cm); witte mortel (voeg: 1,5 - 2 cm)
BR088/0048		Bakstenen muur
BR088/0049	Kelder 2, sleuf 4	Natuurlijke bodem
BR088/0050	Kelder 2, Sleuf 4	Bruingrijze zandlaag
BR088/0051	Kelder 2, Sleuf 4	Leem-zandlaag met aanwezigheid van baksteenfragmenten, grint, mortel
BR088/0052	Kelder 2, Sleuf 5	Leem-zandlaag met aanwezigheid van baksteenfragmenten, grint, mortel
BR088/0053	Kelder 2, sleuf 5	Natuurlijke bodem
BR088/0054	Kelder 1, Sleuf 2	Puinlaag van bij afbraak woning. Zeer recent materiaal.
BR088/0055	Kelder 1	Kalkzandstenen boog die eindigt in kwartbolle console; witbeige mortel
BR088/0056	Kelder 1	Kalkzandstenen kelder muur met toegang
BR088/0057	Kelder 1	= US 39
BR088/0058	Kelder 2, Sleuf 1	Puinlaag; aanwezigheid van baksteenfragmenten en mortel

BR088/0059	Kelder 2, Sleuf 1	Zwart-bruine gelaagde zandlaag
BR088/0060	Kelder 2, Sleuf 1	Groen-bruine gelaagde zandlaag
BR088/0061	Kelder 2, Sleuf 1	Zwart-bruin-groen gelaagde zandlaag; aanwezigheid van keramiek
BR088/0062	Kelder 2, Sleuf 1	Witbeige heterogene zandlaag
BR088/0063	Kelder 2, Sleuf 1	Zwarte gelaagde zandlaag; aanwezigheid van keramiek
BR088/0064	Kelder 2, Sleuf 1	Natuurlijke bodem
BR088/0065	Kelder 2, Sleuf 1	Natuurlijke bodem
BR088/0066	Kelder 2, Sleuf 1	= Brusseliaan / natuurlijke bodem
BR088/0067	Kelder 1	Bakstenen gewelf (afmetingen baksteen: 27/12,5/5,56 cm); beige mortel
BR088/0068	Kelder 1	Breukstenen blocage; Hiertussen werd e fragment van een dakpan (met houten pen?) gevonden.
BR088/0069	Woning boven kelder	Niet bestudeerd
BR088/0070	Kelder 2	Bakstenen gewelf (afmetingen baksteen: 27x12,5x6 cm); geelbeige mortel
BR088/0071	Woning boven kelder	Niet bestudeerd (bakstenen ontlastingsbogen in gevel US 72)
BR088/0072	Woning boven kelder	Niet bestudeerd (NO-gevel bakstenen woning boven kelder)
BR088/0073	Kelder 1	Kalkzandstenen deur = toegang kelder